

- Вид. VI. Вип. 1. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006. 2015. С. 193–203.
10. Мілевська О. П. Особливості семантичної доміанти сприймання слова у дітей із загальним недорозвитком мовлення. *Актуальні проблеми корекційної освіти* / за ред. В. М. Синьов, О. В. Гаврилова. Вид. VI. Вип. 1. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006. 2019. С. 145–154.
11. Свідерська М. М. Програма розвитку розуміння мовлення учнями другого класу з комплексними порушеннями психофізичного розвитку. *Актуальні проблеми корекційної освіти* / за ред. В. М. Синьова, О. В. Гаврилова. Вид. VI. Вип. 1. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006, 2019. С. 270–279.
12. Скрипченко О. В. Основи психології і педагогіки. Київ : Вид. «Україна-Віта», 2005. 416 с.
13. Товкач І. Художньо-мовленнєва діяльність дітей : організаційні аспекти. *Палітра педагога*. 2018. № 2. С. 3–7.

УДК 159.946.3:373.3-056.264

О. С. Чумаченкомагістрантка 2 курсу
групи KorL1–M20zспеціальності 016 Спеціальна освіта
«Логопедія. Спеціальна психологія»**О. Б. Белова**кандидат педагогічних наук, доцент,
доцент кафедри логопедії та
спеціальних методикКам'янець-Подільського національного
університету імені І. Огієнка**СТАН РОЗВИТКУ****ФОНЕМАТИЧНОГО СПРИЙНЯТТЯ
У ДОШКІЛЬНИКІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ
НЕДОРОЗВИНЕННЯМ МОВЛЕННЯ**

У статті розглядаються наукові погляди щодо сутності фонематичного сприйняття. Висвітлюється стан розвитку фонематичного сприйняття у дітей старшого дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.

В статтє рассматриваются научные взгляды на сущность фонематического восприятия. Освещается состояние развития фонематического восприятия у детей старшего дошкольного возраста с общим недоразвитием речи.

The article considers scientific views on the essence of phonemic perception. The state of development of phonemic perception in children of senior preschool age with general speech underdevelopment is covered.

Ключові слова: фонематичне сприйняття, діти з загальним недорозвиненням мовлення, розвиток мовлення, дошкільники.

Ключевые слова: фонематическое восприятие, дети с общим недоразвитием речи, развитие речи, дошкольники.

Keywords: phonemic perception,

children with general speech underdevelopment, speech development, preschoolers.

Постановка проблеми. Навчання дітей з порушеннями мовлення є актуальним питанням у спеціальній педагогіці. Сформованість фонематичного сприйняття у дітей дошкільного віку сприяє розвитку вмінь здійснювати звуковий аналіз слів, який сприятиме у подальшому оволодінню ними навичками читання та письма. Не достатньо сформоване фонематичне сприйняття впливає на розвиток звуковимови, чітке, виразне мовлення, перешкоджає дитині засвоювати різні види навчальної діяльності (О. Белова, Н. Гаврилова, С. Конопляста, О. Мілевська, Т. Сак, Н. Пахомова, В. Тарасун, М. Шеремет та ін.).

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Проблема розвитку фонематичного сприйняття стала предметом дослідження різних наукових галузей: психолінгвістики (А. Богуш, А. Бородич, Л. Калмикова та ін.), логопедії (Н. Гаврилова, С. Конопляста, О. Мілевська, В. Тарасун, В. Тищенко, О. Ткач, М. Шеремет та ін.), психології (Л. Виготський, С. Рубінштейн, Н. Жинкін, Д. Ельконін та ін.), спеціальної психології (Т. Сак, Є. Соботович та ін.), педагогіки (А. Богуш, А. Бородич, Л. Калмикова, К. Крутій, А. Маркова, Г. Леушина, С. Карпова, Ф. Сохін).

Мета статті – теоретично та практично проаналізувати стан розвитку фонематичного сприйняття у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення.

Виклад основного матеріалу

дослідження. Фонематичне сприйняття – це здатність сприймати звуки мовлення. Розвинений фонематичний слух забезпечує правильне формування звуковимови, чітку і виразну вимову слів відповідно до загальноприйнятих літературних норм. За спостереженнями вітчизняних науковців (О. Белової, Н. Гаврилової, С. Коноплястої, Н. Пахомової, Ю. Рібцун, М. Шеремет) сформованість фонематичного слуху є необхідною умовою під час навчання дітей визначати звуковий аналіз слів, та підготовки їх до оволодіння читанням і письмом. У дітей старшого дошкільного віку з загальним недорозвиненням мовлення (надалі ЗНМ) поширеними є труднощі в оволодінні звуковимови [2, 3, 5 8, 9].

Н. Дурова, вказує, що при порушенні фонетико-фонематичної сторони мовлення у дітей з ЗНМ виявляють кілька станів [4]:

- недостатнє розрізнення і утруднення в аналізі тільки тих звуків, які порушені у вимові (найбільш легкий ступінь недорозвинення);
- порушення звукового аналізу, недостатнє розрізнення великої кількості звуків, що відносяться до різних фонетичних груп при сформованій їх артикуляції в усному мовленні;
- не розрізнення звуків у слові, нездатність виділити їх із складу слова і визначити послідовність (важка ступінь недорозвинення).

Вимовні помилки оцінюються по-різному: одні змінюють лише відтінок фонем і не порушують змісту висловлення, інші ведуть до

змішання фонем, та їх не розрізнення. Останні – більш грубі, і ускладнюють розуміння висловлювання.

У дітей з порушенням формування фонематичних процесів спостерігаються загальна змазаність вимови, недостатня її виразність і чіткість.

О. Лурія підкреслює, що вищою категорією фонематичного слуху є формована під впливом навчання здатність виділяти звуки в слові, встановлювати їх послідовність. Г. Гуровец, С. Маєвська вважають, що в основі виникнення фонетико-фонематичних розладів лежать порушення різних рівнів і відділів нервової системи [7].

Пошкодження нижніх лобних відділів сенсомоторної області кори головного мозку призводить до недостатнього розуміння мовлення оточуючих. Мовленнєва активність знижена, словниковий запас бідний, фрази не великі. Фонематичні порушення характеризуються відсутністю або замінами звуків.

При ураженні нижнє-тім'яного відділу сенсомоторної області кори головного мозку спостерігається значне порушення фонематичного слуху, при якому спостерігають нечіткість, змащеність вимови, нестійкі звукові заміни, прискорений темп, порушення плавності мовленнєвого потоку, запинання.

При ураженні верхнє-скроневих відділів кори головного мозку почуття ритму грубо порушується, важко поєднувати мовлення з рухом. Під час мовленнєвої активності спостерігаються заміна і

втрата складових елементів, заміни звуків, перестановки і пропуски складів, порушення ритмічної структури слова.

Т. Олександрова при загальному недорозвиненні мовлення виділяє три рівня мовленнєвого розвитку, для кожного з яких характерні наступні особливості фонетико-фонематичного компонента мовленнєвої системи [1].

Перший рівень: вимова звуків відбувається дифузно, що обумовлено нестійкою артикуляцією і низькою можливістю їх слухового розпізнавання. У дітей фонематичний розвиток знаходиться в зародковому стані, мовлення лепетне. Вони не можуть виділяти окремі звуки, обмежено сприймають і відтворюють складову структуру слова.

Другий рівень: фонетична сторона мовлення характеризується наявністю численних перекручувань звуків, замін і змішань. Для дітей характерне порушення вимови м'яких і твердих звуків, шиплячих, свистячих, африкат, дзвінких і глухих, прояв дисоціації між здатністю правильно вимовляти звуки в ізольованому положенні і їх вживанням у спонтанному мовленні, труднощі в засвоєнні звуко-складової структури. При правильному відтворенні контуру слів може порушуватися звукове наповнення: перестановки складів, заміни та уподібнення складів (ітат – літак, сеавік – сніговик). У дітей виявляється недостатність фонематичного сприйняття, їх неготовність до оволодіння звуковим аналізом і синтезом.

Третій рівень: мовлення дітей характеризується недиференційованою вимовою звуків, коли один звук замінює одночасно два або кілька звуків даної або близькою фонетичної групи ([с] замінює [з], [ш], [щ], [ц] – сянї – сани, сьоба – шуба, сяпля – чапля), заміни груп звуків більш простими за артикуляцією.

Дітям властиві нестійкі заміни, при яких звук в різних словах вимовляється по-різному; змішання звуків, коли ізольовано дитина вимовляє певні звуки вірно, а в словах і пропозиціях їх взаємозамінними. Крім того, безліч помилок спостерігається при передачі звукової наповненості слів: перестановки, заміни звуків і складів, скорочення при збігу приголосних у слові. Також у дітей відзначається недостатнє розуміння змін значення слів, які висловлюються приставками, суфіксами.

Вивчення особливих ознак рівня цього мовленнєвого розвитку, особливостей фонетико-фонематичної сторони мовлення визначають завдання корекційно-розвиваючої роботи з дітьми, які мають порушення мовлення [1].

Загальне недорозвинення мовлення – має різні складні мовленнєві порушення, при яких у дітей несформовані всі компоненти мовленнєвої системи, які відносяться до її звукової і смислової сторони мовлення, при типовому слуху та інтелекті.

Р. Левіною була розроблена періодизація проявів загального недорозвинення мовлення: від повної відсутності мовленнєвих засобів спілкування до розгорнутих форм зв'язного мовлення з елементами

фонетико-фонематичного та лексико-граматичного недорозвитку [6].

У нашому констатуючому експерименті дослідженням було охоплено 30 дітей дошкільного віку (від 5-ти до 6-ти років), з них: 15 (100 %) із загальним недорозвиненням мовлення (ЗНМ III рівня), що склали експериментальну групу і 15 (100 %) та з типовим психофізичним розвитком – контрольну групу.

Під час дослідження було виявлено, що у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення звукова сторона мовлення характеризується фонетичною невизначеністю. Мовлення визначається нестійким фонетичним оформленням. Вимова звуків носить дифузний характер, обумовлений нестійкою артикуляцією і низькими можливостями їх фонематичного розпізнавання. Кількість дефектних звуків зазвичай більше ніж правильно вимовлених. Фонематичне сприймання знаходиться на початковій стадії розвитку. Воно є обмеженим під час сприйняття та відтворення структури слова.

Було визначено методи діагностики, які направлені на вивчення рівня фонетичного сприйняття у дітей дошкільного віку. Констатуючий експеримент включав п'ять етапів дослідження: I – слухового сприйняття; II – мовленнєвого слуху; III – фонематичного слуху; IV – фонематичного аналізу; V – обстеження звуковимови.

Досліджено, що у дітей із ЗНМ – III рівня порушене *слухове сприйняття*: 20 % дітей мали низький рівень його розвитку, а 6,7 % – середній. 73,3 % дошкільників був

притаманний високий рівень. Діти з типовим психофізичним розвитком мали найвищий рівень слухового сприйняття (100%).

Під час обстеження *мовленнєвого слуху*, ми спостерігали, що низький рівень було виявлено лише у 20 % дошкільників з ЗНМ. Середній – у 6,7 % і в 13,3 % з типовим розвитком. Високий рівень ми спостерігали у 93,3 % дошкільників з типовим мовленням і 66,7 % з ЗНМ.

Фонематичний слух низький рівень був притаманний 80 % дітей з ЗНМ – III рівня. Середній рівень – у 13,3 % цієї ж категорії дітей і у 20 % без мовленнєвих порушень. А високий найбільше виявлено у 80% дошкільників контрольної групи і лише 6,7 % – експериментальної.

Виявлено, що *фонематичний аналіз*, що є не достатньо сформований у двох групах досліджених нами дітей. Низький рівень належав усім дітям з ЗНМ (100 %), і лише 26,7 % без порушень мовлення. Середній

рівень – 46,7 % дошкільникам контрольної групи. І високий – 27,7 % дітям з типовим психофізичним розвитком (рис. 1).

Під час обстеження *звукимови* виявлено, що звуковий аналіз слів у дошкільників також несформований: багато дітей не вміють виділяти приголосний на початку слова, в середині, зазнають труднощів при визначенні послідовності звуків в слові. При обстеженні звукимови було визначено, що дошкільники із ЗНМ – III рівня замінюють, пропускають і спотворюють звуки як в самостійному мовленні, так і ізольованому.

Висновки та перспективи подальших досліджень. Узагальнення результатів проведеного теоретичного та експериментального дослідження дали змогу сформулювати наступні висновки.

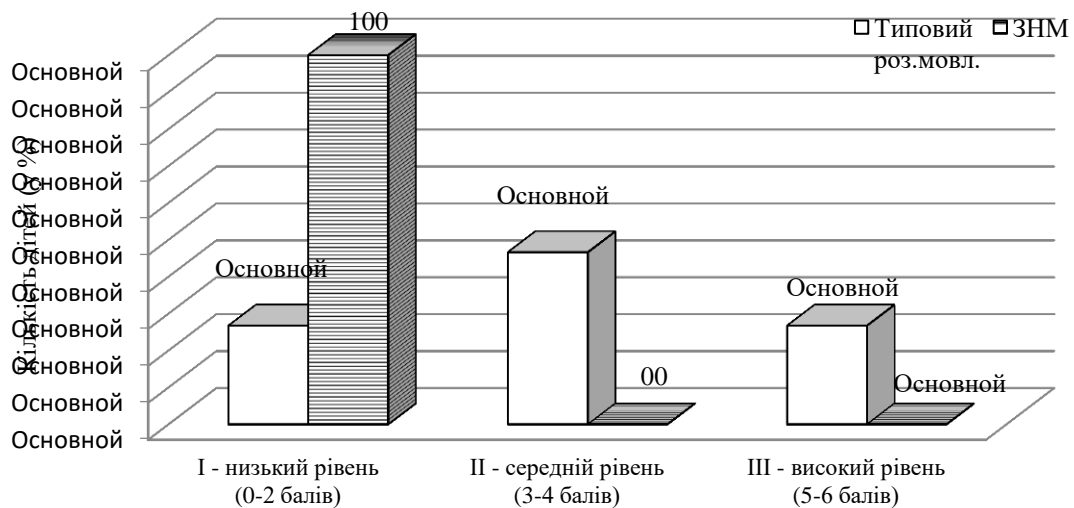

Рис. 1. Стан фонематичного аналізу у дітей дошкільного віку

Виявлено, що розвиток фонематичного слуху у дітей з порушеннями мовлення відбувається з великим запізненням і відхиленнями. Діти недостатньо диференціюють звуки рідної мови, у подальшому це позначається і на розумінні ними мовлення оточуючих а також й на розвиток власного мовлення.

Для визначення рівня розвитку фонематичних процесів і стану звуковимови у дошкільнят було проведено спеціальне дослідження, яке дозволило зробити висновок про те, що у дітей дошкільного віку із загальним недорозвиненням мовлення III рівня відзначається порушення фонетико-фонематичного оформлення висловлювання. При обстеженні фонематичних процесів з'ясувалося, що у дітей із загальним недорозвиненням мовлення III рівня зафіксовано порушення слухового сприйняття, фонематичного слуху. Звуковий аналіз слів у цих дошкільників також несформований: багато дітей не вмюють виділяти приголосний на початку слова, в середині, зазнають труднощів при визначенні послідовності звуків в слові. При обстеженні звуковимови було визначено, що дошкільники із загальним недорозвиненням мовлення – III рівня замінюють, пропускають і спотворюють звуки як в самостійному мовленні, так і ізольованому.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Александрова Т. В. *Живые звуки, или Фонетика для дошкольников*. СПб. :

Детство-пресс, 2005. 48 с.

2. Белова О. Мовленнєва готовність до шкільного навчання дітей старшого дошкільного віку з тяжкими порушеннями мовлення. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології* : наук. журнал / голов. ред. А. А. Сбруєва. Суми : СумДПУ імені А. С. Макаренка. 2021. № 3 (107). С. 3–11.
3. Гаврилова Н. С. Класифікації порушень мовлення. *Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Вип. XX : у 2-х ч., ч.1 / за ред. О. В. Гаврилова, В. І. Співака. Кам'янець-Подільський : Медобори-2006. 2012. С. 293–315.
4. Дурова Н. В. *Фонематика. Как научить детей слышать и правильно произносить звуки*. Москва : Мозаика-Синтез, 2013. 112 с.
5. Конопляста С. Ю. *Ринолалія від А до Я* : монографія. Київ : Книгаплюс, 2015. 312 с.
6. Левина Р. Е. *Вопросы логопедии. Недостатки речи, чтения и письма у учащихся младших классов*. Москва : Издательство академии педагогических наук РСФСР, 1959. 322 с.
7. Лурия А. Р. *Основы нейропсихологии*. Москва : Академия, 2003. 384 с.
8. Рібцун Ю. В. *Професійний довідник учителя-логопеда ДНЗ*. Херсон : Основа, 2012. 239 с.
9. Шеремет М. К., Пахомова Н. Г. *Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з дизартрією до навчання в школі : навч.-метод. посібник*. Київ : Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова, 2009. 137 с.